

Veszélyeztetett nyelvek. A magyar nyelv Burgenlandban

On Endangered Languages. The Hungarian Language in Burgenland

The educational system in Austria (in Burgenland) is not suited to provide for the preservation of the Hungarian tongue: ethnic Hungarian students study the Hungarian language in 1 to 4 hours weekly, they have no adequate textbooks, their teachers have no reference books, and teacher training is not satisfactory either. [Given that the Austrian language policy does not seem to be planning to remedy the situation, and that Hungarians in Burgenland have not outlined their objectives and expectations, the Hungarian language has become an endangered tongue in the area.]

I.

1. Miért aktuális a veszélyeztetett nyelvek kérdése?

Az UNESCO által közzétett adatok szerint a világon lévő kb. hatezer nyelv 52%-át tízezernél kevesebben, 28%-át ezernél kevesebben, 10%-át száznál is kevesebben beszélik.

A nyelvek 83%-a egy-egy ország területére esik, és a jövője az adott kormány politikájától függ. Megjegyzendő az is, hogy a Föld lakosságának 49%-a a tíz nagy nyelv egyikét beszéli anyanyelveként (angol, spanyol, német, francia, arab, kínai stb.).

A veszélyeztetett nyelvek problematikája tehát időben nem új jelenség, mégis folyamatosan aktuális. Bár a történelem során haltak már ki nyelvek (sumér, hettita stb.), olyan mértékű pusztulással még soha nem találkoztunk, mint napjainkban. A folyamat visszafordítására nincs esély, bár az UNESCO szerint jó szándékkal a veszélyeztetett nyelvek is megmenthetők a kihalástól. Ezt példákkal is igazolni tudjuk, bár a negatív esetek száma sokkal nagyobb.

A Hokkaidó szigetén is használt *ainu* nyelvet a '80-as évek végére mindössze nyolc idős ember beszélte. Az azóta beindított támogatási programmal meg tudták menteni a kihalástól. Sikeres állami nyelvpolitikai intézkedések mentették meg a kelta eredetű ír nyelvet is. Miután a diploma megszerzését ír nyelvvizsgáláshoz kötötték, mára a korábbi 3% helyett a lakosság 11%-a beszél írül is.

2. Mit nevezünk veszélyeztetett nyelvnek?

A veszélyeztetett nyelvek kategóriájába azok a nyelvek tartoznak, amelyeknek kis számú, alacsonyabb társadalmi státusú és megbecsülésű idős beszélői vannak, anyanyelv-ként iskolai oktatásban nem szerepelnek, csökken a használati területük, presztízsük, állami támogatásuk.

A továbbiakban vizsgáljuk meg az alábbi veszélyeztetett nyelvekről alkotott teóriákat:

Dorian (1980) a nyelv halálának három jellemzőjére mutat rá:

- egyre kevesebben beszélik,
- fokozatosan csökken annak a területnek a nagysága, ahol a nyelvet használják,
- valamint a strukturális egyszerűsödés jellemzi.

Krauss (1992) a nyelveket veszélyeztetett biológiai fajokhoz hasonlítja, s szintén három kategóriába sorolja:

1. *haldokló nyelvek* csoportjába azokat sorolja, amelyeket anyanyelvként a gyerekeknek már nem örökítenek át a szülők.
2. A *veszélyeztetett nyelvek* csoportját azok a nyelvek alkotják, amelyeket jelen pillanatban ugyan még anyanyelvként tanulnak a gyerekek, de a jelen feltételek mellett a következő évszázadban erre már nem lesz igényük és lehetőségük.
3. a *biztonságos nyelvek* nagy állami támogatással és nagy számú beszélővel rendelkeznek (pl.: angol, spanyol, német, francia, arab, kínai stb.)

Fishman egy nyolcfokozatú skálát használ, amelynek 1-es fokozatán azok a legveszélyeztetettebb nyelvek foglalnak helyet, amelyeket már csak szociálisan izolált, idős emberek használnak. A 2. fokozat olyanokra vonatkozik, akik szociálisan integrált csoportot alkotnak ugyan, de már túlépték a szülőképes kort. A skála 3. fokozatán olyan nemzedékek helyezkednek el, akik beszélnek ugyan a nyelvet, de írásban már nem használják, de lehet, hogy nem is volt az adott nyelvnek írásbelisége.

3. Mít tehetünk a veszélyeztetett nyelvek megmentéséért?

A fenti kérdés több további kérdést és számtalan problémát vet fel. Meg kell-e menteni a haldokló nyelveket? Meg kell-e menteni a legkisebb nyelveket is, vagyis azokat, amelyeket 100-nál is kevesebben beszélnek? Szükség van-e arra, hogy mesterségesen beavatkozzunk egy nyelv életébe?

Egyes kutatók, köztük **Edwards** (1985:86) azt vallja, hogy ne tegyünk semmit, fogadjuk el a nyelv változásait, akár a kihalását is normális jelenségként, hiszen nyelvek születnek és kihalnak. Más vélemények szerint, különösen a haldokló nyelvek esetében minél több dokumentációt és anyagot kell összegyűjteni. Ezt a véleményt képviseli **Sarah Gudschinsky** (1974), aki pl. együtt dolgozott az utolsó ofaié nyelvet beszélő emberrel, és ezáltal értékes információkhoz juttatta a nyelvtudományt. Szerinte azért van szükség minél több információ összegyűjtésére a kihalóban lévő nyelvekről, mert így meg tudjuk őrizni a nyelvi sokszínűséget az utókor számára, bővítjük a nyelvekről szóló tudásunkat, s nem utolsósorban továbbvisszük azt a nyugati filozófiákban elfogadott attitűdöt, hogy a tudás érték.

A különböző vélemények ellenére azt gondolom, hogy meg kell kísérlni a nyelvmentést, és programot kell kidolgozni minden nyelv újraélesztésére. Elsődleges feladata tehát a tudománynak és a kutatóknak, hogy dokumentálják a veszélyeztetett nyelveket, és próbálkozzanak a megmentésükkel, illetve a nyelv kihalási folyamatának lassításával. Ez nagyban függ az adott ország hozzáállásától és a mentésre fordítható anyagi források nagyságától! Szükség van lelkes kutatók kitartó munkájára és egy hatékony, a helyi viszonyoknak megfelelő nyelvmentési program kidolgozására is. Ebben figyelembe kell venni, hogy egy nyelv kihalásának milyen okai lehetnek: egy ország kormányának kisebbségellenes politikája, amely előbb vagy utóbb asszimilációhoz vezet, az elvándorlás, a természeti katasztrófák, a gazdasági asszimiláció stb. Tudvalévő, hogy egy nyelv sorsa nemcsak a beszélők számától függ, azaz nemcsak a beszélők kis száma miatt válhat egy nyelv veszélyeztetetté, hanem az alacsony társadalmi státus miatt is. Ha a beszélők társadalmi megbecsültsége alacsonyabb, mint a többségi nyelvet beszélőké, akkor az anyanyelv presztízse csökken. Nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy a szembenálló nyelvek közül mindig az lesz a túlélő, amelynek a használója több és jobb társadalmi és gazdasági lehetőséghez jut.

4. Küzdelem a nyelvek kihalása ellen

A nyelvek megmentéséért több szervezet, kutatócsoport dolgozik világszerte, ezek közül most csak hármat említünk meg:

Az egyik legjelentősebb, az ICHEL (International Clearing House for Endangered Languages) 1993-ban alakult meg a Tokiói Egyetem Kultúraközi Tanulmányok Intézetében működő Ázsiai és Csendes-Óceáni Nyelvészeti Tanszék részeként. A tanszék célja a veszélyeztetett nyelvek kutatása a világon, de elsősorban az ázsiai és csendes-óceáni régióban. A tanszék tagjai terepmunkát végeznek, valamint összegyűjtik a már kiadott, illetve kiadatlan anyagokat (szövegek, szótárak, fonetikai anyagok), elemzik és elektronikus formába öntik őket. Egyik legfontosabb feladatuknak a nyelvészeti adatok tárolását tekintik olyan formában (html), hogy az mindenki számára elérhetővé váljon. Munkájukról hírlevelekből tájékozódhatunk. A japán központú társaság fontos koordinációs szerepet tölt be,¹ s együttműködik minden olyan szervezettel, mely hasonló célokért küzd.²

Az ICHEL adatbázisa jelenleg tartalmazza:

- „A veszélyeztetett nyelvek vörös könyvét”³
- különböző nyelvek corpusait (szövegek, terepgyakorlati jegyzetek, hangfelvételek, stb.),
- szövegszerkesztő programokat,
- különböző nyelveken történő szövegek kinyomtatásához szükséges betűkészleteket.

A FEL (The Foundation for Endangered Languages), azaz a Veszélyeztetett Nyelvek Alapítványa populárisabb célokat tűzött ki: támogatja és segíti a nyelvek dokumentálását, megővését és népszerűsítését, valamint tudatosítani kívánja az emberekben minden lehetséges csatornán keresztül, hogy léteznek veszélyeztetett nyelvek. Támogatni akarja a nyelvhasználatot minden kontextusban (otthoni nyelvhasználat, oktatás, média, szociális, kulturális, gazdasági szféra). A szervezet figyeli a nyelvpolitikát és a politikai döntéseket, és ha szükségesnek ítéli, megpróbálja befolyásolni az érintett hatóságokat. A veszélyeztetett nyelvek dokumentálását nem csak anyagilag, hanem képzéssel és publikációs lehetőségek megteremtésével is támogatja. Figyelmet fordít ezeknek az adatoknak az összegyűjtésére és minél szélesebb körben történő terjesztésére.

A TERRALINGUA Társaság célkitűzései nem sokban térnek el az előzőektől, ők a nyelvészeti és biológiai változatosság megmaradásáért küzdenek. Terveik között az szerepel, hogy segítsék megőrizni a világ nyelvi sokszínűségét és annak minden formáját, politikai, demográfiai vagy besorolási státusra való tekintet nélkül.

¹ A veszélyeztetett nyelvekkel kapcsolatos ismeretek terjesztésében a központ szorosan együttműködik a Veszélyeztetett Nyelvek világszerte kialakult hálózatával, amely dr. T. Matthew Ciolek irányítása alatt működik a canberrai Ausztrál Nemzeti Egyetem keretében létrehozott Csendes Óceáni és Ázsia Kutatóintézet számítógépes központjában.

² Japán Nyelvészeti Társaság, az Amerikai Nyelvészeti Társaság, a Német Nyelvészeti Társaság stb.

³ „Red Book on Endangered Languages”

5. A „Vörös Könyv”

1993-ban a Veszélyeztetett nyelvek programot UNESCO programként fogadták el Párizsban.

A „Veszélyeztetett Nyelvek Vörös Könyve” gyűjtőnév, amely a veszélyeztetett nyelvekkel kapcsolatos minden tevékenységet magába foglalja. Ez olyan közös munka, amelyben a világ több pontján működő kutatóközpontok vesznek részt. Jelenleg számos nyelvről vannak adataik: ázsiai és csendes-óceáni terület nyelveiről⁴ (S. A. Wurm és S. Tsuchida kutatásai alapján), afrikai nyelvekről⁵ (B. Heine és M. Brenzinger gyűjtései), dél-amerikai nyelvekről⁶ (Mily Crevels és Willem Adelaar munkái), északkelet-ázsiai nyelvekről⁷ (Juha Janhunén és Tapani Salminen dokumentációi) és az európai nyelvekről (Tapani Salminen anyagai). Az adatokhoz az egyes kutatóközpontokon keresztül juthatunk el, pl. Európa veszélyeztetett nyelveinek adatait Finnországban tárolják.⁸

A Vörös Könyv hat kategóriába sorolja a nyelveket:⁹

1. **kihalt nyelvek** (nem az ókoriak): *gót, dalmát, cornwalli kelta, Mán-szigeti kelta* stb.
2. **csaknem kihalt nyelvek**, maximum néhány tíz idős nyelvhasználóval: *krími tatár*
3. **komolyan veszélyeztetett nyelvek**, lényegesen több nyelvhasználóval, melyek között gyakorlatilag nincsenek gyermekek: *vepsze, lív, jiddis* stb.
4. **veszélyeztetett nyelvek**, néhány gyermek nyelvhasználóval, akik legalább a saját körükben részben használják a nyelvet, de ezt is csökkenő mértékben: *burgenlandi horvát, ír kelta, skót kelta* stb.
5. **potenciálisan veszélyeztetett nyelvek** nagy számú gyermekhasználóval, de hivatalos vagy egyéb módon elismert státusa nincs a nyelvnek: *korzikai, lombard* stb.)
6. **nem veszélyeztetett nyelvek**, ahol a nyelv továbbadása az új generációknak biztosított: *horvát, szlovén, szlovák, magyar, német, francia* stb.

Stephen Wurm ausztráliai magyar származású professzor kezdeményezésére 1993 decemberében felkérték Tapani Salminent, hogy az UNESCO veszélyeztetett nyelvekről készülő Vörös Könyvének európai szekcióját állítsa össze. A kutató 94 nyelvet számlált Európában, s ezeket három csoportra osztotta:

A. őshonos európai nyelvek, összesen 77:

- a. 25 finnugor (uráli): *lapp nyelvek: déli, umei, északi, lulei, pitei, inari, koltta, kolai, ter, kildini, akkalai, ... stb.*
- b. 43 indoeurópai: *ruszin, fríz, gót, kelta ... stb.*
- c. 6 török nyelv: *csuvas, baskír, karaim, krími tatár, nogaj, gagauz,*
- d. *kalmük v. kalmyk*
- e. *ciprusi arab*
- f. *baszk*

⁴ www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/Redbook/AsiaPacific/index/html

⁵ www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/Redbook/Africa/index/html

⁶ www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/Redbook/SAmerica/SA_index.cgi

⁷ www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_index.html

⁸ www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html

⁹ Az adatok lelőhelye: www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html

B. Egyéb, Európához közeli (Európával határos) nyelvek, összesen 8:

- a. roma
- b. 7 zsidó (jiddis) nyelv

C. Diaszpóra dialektusok (szórvány nyelvjárások), összesen 9¹⁰: burgenlandi horvát, molisei horvát, kaukázusi türkmén, fekete-tengeri görög, itáliai görög, arberesh albán, arvanitakai albán stb.

A következőkben a Vörös Könyv felépítését és tartalmának főbb összetevőit vizsgáljuk meg, így többek között azt, hogy milyen adatokat gyűjtöttek össze a kutatók a világ nyelveiről, mielőtt levonták volna a következtetéseiket.

A nyelvekről összegyűjtött adatokat hét pontba sűrítették. Az első három pontban általános információkat közölnek: variánsok, hol beszélik a nyelvet, mely nyelvcsaládba tartoznak. A legfontosabb adatokat a 4-es pontból tudhatjuk, pontosabban: tudhatnánk meg. Ezekből derül ki, hogy a vizsgált nyelv a hat kategória közül melyikbe sorolható (*kihalt nyelvek, csaknem kihalt nyelvek, komolyan veszélyeztetett nyelvek, veszélyeztetett nyelvek, potenciálisan veszélyeztetett nyelvek, nem veszélyeztetett nyelvek*). Noha a kérdések minden lényeges adatot lefednének, mégis sajnálatos tény, hogy a legtöbb nyelvnél nem áll rendelkezésre minden információ, azaz a „kérdőívek” nincsenek kitöltve.¹¹ Az sincs pontosan megjelölve, hogy honnan származnak az adatok.

A következőkben a „Vörös Könyv” adatainak formátumát tekintjük át, azaz a kutató milyen adatokra kérdezett rá, ugyanakkor a lábjegyzetben követjük azokat az információkat is, amelyeket Salminen a burgenlandi horvát¹² nyelvváltozatról összegyűjtött:

¹⁰ Az A és B csoportba sorolt nyelvek egymástól nincsenek megkülönböztetve az indexben, míg a C (szórvány nyelvjárások) számozás nélkül és jelölés nélkül szerepelnek, kivéve az országoknál található indexben, ha az adott országban kizárólagos nyelvhasználoknak számítanak.

¹¹ Megjegyzem, hogy ebben az esetben is azokról a már korábban is megjelölt internetes honlapokról vettem az adataimat, ahol Európa veszélyeztetett nyelveinek adatait tárolják, azaz: www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html

¹² Burgenlandi horvát

1. Variánsok:
2. Földrajzi elhelyezkedés: *Ausztria: Burgenland*
3. Kapcsolatok: *a horvát nyelv nyelvjárása/délszláv / indoeurópai*
4. A nyelv jelenlegi állapota: *veszélyeztetett*
  - (a) a nyelvet beszélő gyerekek: *számos gyerek tanulja, de nem valószínű, hogy aktív beszélők lesznek*
  - (b) a legfiatalabb nyelvi beszélők átlagéletkora: –
  - (c) nemek megoszlása: –
  - (d) anyanyelvi beszélők száma, az etnikai csoport tagjainak összlétszáma: *Az 1970-es években kb. 28 000 beszélő, most valószínűleg sokkal kevesebb.*
  - (e) a beszélők kompetenciájának mértéke: *nem lehet tudni pontosan, területenként és korcsoportonként változó.*
5. Források: –
  - (i) a nyelvvel kapcsolatos információk:–
  - (ii) publikált és még nem publikált anyagai a nyelvnek: *kevés*
  - (iii) kompetens tudósok és intézmények: –

A „Vörös könyv” adatainak formátuma:

A nyelv neve:

- 1) **Variáns/ok:**
- 2) **Földrajzi elhelyezkedés:**
- 3) **Kapcsolatok** (izolált, távoli rokonságban áll ismert nyelvvel/nyelvekkel, közeli rokonságban áll ismert nyelvvel/nyelvekkel. Dialektus stb.)
- 4) **A nyelv jelenlegi állapota:**
  - a) A nyelvet beszélő gyerekek:
  - b) A legfiatalabb anyanyelvi beszélők átlagéletkora:
  - c) Nemek megoszlása:
  - d) Anyanyelvi beszélők száma, az etnikai csoport tagjainak összlétszáma:
  - e) A beszélők kompetenciájának mértéke:
- 5) **Források:**
  - i) A nyelvvel kapcsolatos információk:
  - ii) Publikált és még nem publikált „anyagai” a nyelvnek:
  - iii) Kompetens tudósok és intézmények:
- 6) **Megjegyzések:**
- 7) **Gyűjtő:**

II.

1. Ausztriai helyzetkép

Az UNESCO „Vörös könyvében” az országok indexében Ausztria neve alatt fel van sorolva a magyar, a cseh, a szlovén, a burgenlandi horvát, aleman vagy svájci német Vorarlbergben, a bajor vagy ausztriai német és a roma nyelv. (A szlovákok nyelve, noha a népcsoportot 1992-ben ugyancsak őshonos kisebbségként ismertek el, kimaradt, annak ellenére, hogy Salminen professzor 1993-ban végezte a gyűjtést.) Ezek közül csak a roma és a burgenlandi horvát nyelv van veszélyeztetett nyelvként feltüntetve. A „Vörös Könyv” adatainak olvasása után automatikusan felmerült bennem a kérdés: vajon miért veszélyeztetett a burgenlandi horvát, s miért nem az a burgenlandi magyar? Bár a horvát és a szlovén népcsoport sokkal határozottabban kiáll a jogaiért, sokkal jobban tárja a közösség elé problémáit, mint a többi őshonos kisebbség, de valószínűleg a kérdésre nem ez a megfelelő magyarázat.

2. Földrajzi elhelyezkedés

Az Ausztriában őshonosként számom tartott hat népcsoport (szlovén, szlovák, cseh, horvát, magyar, roma) közül Burgenlandban horvátok (16 283) és magyarok (6641) élnek legnagyobb számban. Erre a burgenlandi horvátok elnevezése nyíltan utal is. Földrajzi elhelyezkedésüket tekintve mindkét népcsoport zömmel Burgenlandban és Bécsben él, csak éppen fordított arányban. A magyarok (15 435) nagyobb számban, mint a horvátok (2456).¹³

6. Megjegyzések: *A burgenlandi horvátok azt mondják, hogy jelentősen különbözik a horvattól, a két nyelv között az érthetőség nehéz.*

7. Gyűjtő: Tapani Salminen, Helsinki, 31 Dec. 1993.

¹³ In.: www.statistik.at

A magyar nyelvszigetek lakosait a X–XII. században telepítették Burgenlandba a magyar királyok azért, hogy határőri feladatokat lássanak el. Már a XVI. században is külső nyelvjárásszigeteket alkottak, szókincsükben aránylag magas volt a német jövevényszavak használata.

Néhány kisebb észak-burgenlandi szórványtól¹⁴ eltekintve, ma a burgenlandi magyarság két fő nyelvszigeten él: a közép-burgenlandi Felsőpulyán (Oberpullendorf) és a kb. 40 km-re lévő Dél-Burgenlandban elhelyezkedő három településen: Felsőőrten (Oberwart), Alsőőrten (Unterwart) és Őriszigeten (Siget in die Wart). Kis számban találkozhatunk az ún. „magyarón” lakossággal, akik általában polgári családból származó német ajkú osztrákok voltak, s a századfordulón váltak magyarrá. Ennek oka, hogy magyar iskolákba jártak, s számukra a magyar nyelv ismerete a polgári kultúrát testesítette meg.

A zömmel Bécsben és környékén, valamint a tartományi székhelyeken élő magyarok különböző időszakokban vándoroltak vagy menekültek a köztársaság területére. Jelentősebb számban a második világháborút, illetve az 1956-os forradalmat követően, de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a közeli osztrák fővárosban a Monarchia óta jelentős számban élnek magyarok. Manapság, ha a bécsi magyarokat említjük, akkor automatikusan az 56-os emigránsokra asszociálunk, noha éppen erre a tényre hivatkozva sikerült a bécsi magyar közösséget is autochton népcsoportként elfogadtatni Ausztriában.

A horvátok 1533 és 1584 között vándoroltak az akkori Nyugat-Magyarország és Alsó-Ausztria keleti területére Horvátországból, Dalmáciából és Szlovéniából, főleg az oszmán előrenyomulás, illetve az osztrák és magyar földesurak betelepítési szándékai miatt. Ma zömmel a következő településeken élnek: *Kelénpaták (Klingendorf)*, *Darászfalu (Trausdorf)*, *Mosomújfalú (Neudorf)*, *Füles (Nikitsch)*, *Szabadbáránd (Grosswarasdorf)*, *Oszlop (Oslip)*, *Cinfalva (Siegendorf)*, *Zárány (Zagersdorf)*, *Frankafalva-Alsópulya (Frankenau-Unterpullendorf)*, *Csajta (Schachendorf)* és *Csém (Schandorf)*, *Bándolon (Weiden bei Rechnitz)*. *A lista nem teljes.*

Nyelvük, az ún. gradistyei horvát egy XVI. századi archaikus nyelvallapotot tükröz, és nyelvjárásszigeteket alkot. A burgenlandi horvátok ezt az évszázadok során kialakult regionális nyelvet használják az iskolákban és a médiában egyaránt. Az ellenreformáció és a barokk ideje alatt kialakult a horvát regionális nyelv írott változata. Ma a nyelv modernizálására való törekvésben nagy szerepet játszik a média, ugyanakkor a nyelvváltozatot lexicográfiai feltáró burgenlandi horvát szótár (I. kötet: 1982) is ezt a célt szolgálta. Emellett különböző szakszótárak elkészítését is tervezik.

3. Politikai és jogi helyzet

A kisebbségi nyelvek válsághelyzetének vizsgálatakor mindig figyelembe kell vennünk a politikai hátteret. A XX. század történelmi eseményei vitathatatlanul veszélyt jelentettek a kisebbségek számára. A burgenlandi kisebbség életében bekövetkező első jelentős politikai változást az hozta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a trianoni békeszerződés értelmében megszűnt, és a határok átrajzolásával az Őrvidék egy része az Osztrák Köztársasághoz került. Az itt rekedt őshonos magyarság kisebbségi helyzetben találta magát, az ugyancsak itt élő horvátok számára azonban a kisebbségi lét már nem jelentett újdonságot. A térség magyar értelmisége az anyaországba menekült. A magyar kisebbségnek évtizedeken át nem volt politikai képviselője az osztrák parlamentben, érdekei mindig háttérbe szorultak.

¹⁴ A hajdani 8 major maradék magyar ajkú lakossága. Szinte teljesen asszimilálódtak, mert számukra a magyar a cselédség nyelve volt.

Az „etnikailag és nyelvileg homogén nemzetállam filozófiája” itt is érvényesült, az állam hivatalos nyelve a német volt, annak ellenére, hogy az ország multinacionális és többnyelvű volt. Az elméletben biztosított kisebbségi jogok a gyakorlatban nem valósultak meg – legtöbbször anyagi okokra hivatkozva.

Ma Ausztriában nem ismeretes kifejezetten horvát vagy magyar politikai párt, de a kisebbség képviselői kis számban ott vannak a pártok soraiban. (Több horvát politikus pl. a Zöld Pártban tevékenykedik.) 1968-ban megalakul a BMKE (Burgenlandi Magyar Kultúregyesület), ez első olyan civil szerveződés a magyar kisebbség körében, amelyet az osztrák parlament is elismert. A Burgenlandi Horvát Kultúregyesület pedig már 1934 óta tevékenykedik.

A 80-as évek elején megalakult az Osztrák Kisebbségek Információcentruma, amely a politikai munka koordinátora is egyben.

A hatályos jogszabályokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy ugyanazok a törvények vonatkoznak a horvátokra és a magyarokra egyaránt.¹⁵ Mégis kiemelhető egy fontos kivétel, amely a horvátoknak előnyt, a magyaroknak hátrányt jelentett: Az 1955-ös Államszerződés (1955/152) 6-7. tc. a horvátok és a szlovének jogait rendezi, de a többi népcsoportról megfeledeznek. A magyar népcsoport kéréseit és követeléseit a hivatalos szervek pont erre a tc.-re hivatkozva utasítják vissza, miszerint a törvény róluk mint őshonos kisebbségről nem tesz említést. A 7. tc. a horvátok számára olyan pénzügyi támogatást jelentett, amely a magyaroknak nem volt elérhető.

Csak 21 évvel később, Az **1976-os Népcsoporttörvény (1976/396)** nevezi meg népcsoportként a magyar és a cseh kisebbséget, és a kisebbségek számára népcsoporttanácsok felállítását javasolja. Elsőként alakul meg a magyar népcsoporttanács 1979-ben. Ez a törvény sem beszél azonban hozzászólási jogról, csak a javaslatlétel lehetőségéről: „a nemzetiségi tanácsosok helyzetük javítására javaslatokat tehetnek...”¹⁶ A törvény rendelkezései és hiányosságai a '80-as években erőteljesen megerősítették a kisebbségi öntudatot.

¹⁵ *A Saint-Germain-i Államszerződés 1920/303. törvény, 66- 69.tc.*

Szövetségi –Alkotmány 1930/1.törvény, 8.tc., újabb változata 2000/68 8.tc.

Az 1955-ös Államszerződés 1955/152. törvény 7.tc.

Burgenlandi kisebbségi iskolatörvény 1994/641 1. tc

1976-os Népcsoporttörvény 1976/396 (július 7.)

A Szövetségi Kormány rendelete a népcsoporttanácsokról 1977/38, 1993/895

A Szövetségi Kormány rendelete a horvát nyelvhasználatról közhivatalokban 1991/6

Burgenlandi Topográfia Rendelet 2000/170

Rendelet a magyar hivatali nyelvről 2000/229

Rendelkezés a népcsoporttanácsok tagjainak járandóságáról 1979, 2002

Burgenlandi kisebbségi iskolatörvény 1998/136

Burgenlandi óvodatörvény 1990/7

¹⁶ Részlet Kreisky '79-es beszédéből. „...a nemzetiségi tanács nem földiek vagy honfitársak egyesülete, hanem olyan személyekre vonatkozik, akik generációk óta Ausztria területén élnek; ez a magyar népcsoport” In: *Órségi füzetek*. 14 p.

Kezdetben 8-an, ma már 16-an képviselhetik a magyarság érdekeit; négy kormánypárti, négy egyházi és nyolc egyesületi tag. Ezek közül nyolc a bécsi magyarság, nyolc a burgenlandi magyarság soraiból kerül ki. Az 1999-ben két év szünet után újra megalakult Népcsoporttanács elnöke Kulmann Ernő, Felsőpulya polgármestere. A Népcsoporttanács azért fontos a magyarság számára, mert mint szervezet kapcsolatot tart a kancellári hivatallal, amely a kisebbségek anyagi támogatásáról dönt.

Természetesen a jogi lehetőségek és a gyakorlati élet eseményei között óriási a különbség, de erre a jelen tanulmányban nem szándékozom kitérni. A gyakorlat az, hogy egyetlen állam és önkormányzat sem kínálja tálcán a kisebbségi jogokat. Ezek vagy belső nyomás hatására valósulnak meg, azaz ha a kisebbség saját jogaiért kész harcolni, vagy külső, nemzetközi ráhatásra. Ez a külső hatás 1989 után ismét megmutatkozott. Az évtizedekig zárt határok megnyitása a kisebbségi nyelvek iránti felfokozott érdeklődéshez vezetett. Azonban a közép- és kelet-európai országokban végbement kormányváltások hatással voltak az osztrák kisebbségpolitikára is. 1989-ben a szlovén szervezetek megalapították a népcsoporttanácsukat. 1992-ben a bécsi magyarokat is elismerték a magyar népcsoport részeként. Ebben az évben, Csehszlovákia szétválását követően, a szlovák népcsoporttanács is létrejött ugyancsak Bécsben. Meglepő volt a romák és a szintik népcsoportként való elismerése 1993-ban. Ezt követően a kisebbségek relatív konfliktusmentes együttélésének az 1994–1995-ös bombamerényletek vetettek véget.¹⁷

4. Társadalmi – szociológiai jellemzők

A XX. századot, de leginkább a II. világháborút követő időszakot jellemző társadalmi változások – iparosodás, állami központosítás, a tömegkommunikáció fejlődése stb. – Burgenlandban is felgyorsították a nyelvi kisebbségek asszimilációját. Bár vallási szempontból az őrvédeli települések magyar lakossága különböző felekezetekhez tartozik: Alsóőr és Felsőpulya katolikus, Felsőőr református, Órisziget lutheránus, a horvátok pedig katolikusok – társadalmi rétegződésüket tekintve azonos szinten foglaltak helyet. A földművelő (a munkát, a kisnemesi büszkeséget nagyra becsülő), valamint az értelmiségi réteg (állami hivatalnokok, ügyvédek, tanítók) főleg a magyar kisebbség közül került ki, a polgárosult és pénzhez értő iparos és kereskedő réteg zömmel német ajkú volt. A magyarok lenézték a németeket, a németek a magyarokat (vö. Susan Gal 1979, 1984, 1989). Általában sem a különböző felekezetek, sem a különböző etnikumok tagjai nem házasodtak egymással.¹⁸ Az értelmiség a trianoni határátrendezések miatt Magyarországra menekült, s helyüket németek töltötték be. A paraszti gazdaságok a II. világháborút követően kialakult versenyben tönkrementek. A hagyományörző paraszti közösségek felbomlásával a magyarság zöme közelebb került az államnyelvhez. A megélhetésüket vagy egy távolabbi gyárban, vagy tanulva valamilyen hivatalban találták meg. A mindennapok nyelve a német lett, a magyar háttérbe szorult, a család nyelve lett. A családok viszont egyre gyakrabban gondolták úgy, hogy a gyerekeik érdekében a németet kell előtérbe helyezniük otthon is, s lassan már nem érezték azt sem fontosnak, hogy átadják az anyanyelvet a gyerekeknek. Az ingázás következtében, illetve a hagyományok bomlásával kötöttség egyre több vegyes házasság, ami ugyancsak nyelvcserehez és asszimilációhoz vezetett.

A horvát népcsoport élete hasonlóan alakult, a trianoni békék után ők is új államban találták magukat. Sopron, Győr és Szombathely a horvátok számára is fontos közigazgatá-

¹⁷ A klagenfurti kétnyelvű iskola ellen követtek el '94-ben bombamerényletet, és számos kisebbségi képviselő kapott levélbombát. A horvát faluban (burgenlandi Stinaczbán) és a felsőőri romatelepen elkövetett bombamerénylet – ez utóbbi 4 halálos áldozatot követelt – egy teljesen új, eddig ismeretlen, a kisebbségekkel szembeni erőszak jeleit mutatták.

¹⁸ Pulyai gyűjtésem alapján kiderült, hogy házasságban a szülők inkább elfogadták a más etnikumhoz tartozót, mint a más felekezetűt.

si központnak számított, mert itt végezték tanulmányaikat a fiatal horvát tanárok és a papok, s ezekben a városokban nyomtatták a horvát nyelvű újságokat és tankönyveket. A paraszti gazdaságok felbomlásával sokan Bécsben találták meg a túléléshez szükséges pénzforrásokat, ami szintén felgyorsította az asszimilációt.

5. A kisebbségi nyelvek a hétköznapi életben

A horvátok korábban felismerték, hogy kisebbségi jogaikért, noha a törvények azokat elméletben biztosítják, külön kell harcolni. Mint már korábban említettem, az 1955-ös Államszerződés számukra jogi keretet is biztosít. A horvát nyelv és kultúra fennmaradásáért mindvégig az egyesületek, magánszemélyek küzdöttek, és nem kifejezetten a politikusok támogatásával értek el eredményeket. Az egyesületeket politikai kérdésekben is elismerték a kisebbségek képviselőiként. Ezek a civil szervezetek¹⁹ – amelyeknek a száma nagyobb, tevékenységük sokkal aktívabb és szerteágazóbb, honlapjaik naprakészek és hasznosabb információkat szolgáltatók, mint a burgenlandi magyar szervezetek –, foglalkoznak a különböző publikációk kiadásával, a folklorisztikus hagyományok megőrzésével és gyűjtésével, a kulturális és tudományos programokkal, a gyerekeknek és felnőtteknek szóló nyelvtanfolyamok szervezésével, a kisebbségi jogok megvalósításával és szórakoztató horvát rendezvények szervezésével. Noha a népszámlálási adatokból azt láttuk, hogy a magyar népcsoport száma 2001-es adatok szerint a horvátokénál nagyobb, országos viszonylatban mégis arányaiban kevesebb állami támogatásban részesülnek. Mint fentebb olvashattuk, a magyarok első civil szervezete Burgenlandban csak 1968-ban alakult meg. Ekkorra a horvát civil szerveződések már komoly eredményeket tudott felmutatni.

A horvát ma Burgenland hat járásában hivatalos nyelv, s a 2000-es Topográfia-rendelet kiadása után 47 kétnyelvű helységnevtábla került ki a települések szélére. Ugyanez a törvény tette lehetővé 4 magyar–német kétnyelvű helységnevtábla kihelyezését is. Ma a gradistyei horvát a Kismartoni Püspökség egyházi nyelve is. Az ORF burgenlandi stúdiójában 1978-tól működik horvát szerkesztőség, amely ma már naponta 50 percnyi horvát nyelvű adást sugároz, és vasárnaponként félórás adással jelentkezik. Ezen a szerkesztőségen belül kaptak helyet azok a magyar szerkesztők, akik az ORF honlapjának magyar nyelvű híreit írják, illetve a rádió és TV műsorait készítik és szerkesztik. Évente hat alkalommal fél órában sugározza az ORF az *Adj Isten, magyarok* című magyar nyelvű műsort, valamint négy alkalommal három nyelvű műsort „Servus-Zdravo-Szia”.

1910-ben indult először Győrben, majd Bécsben, ma pedig Kismartonban szerkesztett *Hrvatske novine* hetilap. A Püspökség adja ki a *Glasnik* vallásos horvát lapot. Ezenkívül jelentős a *PUT* és a *Novi Glas*, valamint egyéb lokális kiadványok. A magyar kisebbség legjelentősebb kiadványa a mára évente esetlegesen megjelenő *Őrség*. Egyéb kiadványok: *Hirhozó*, *Őrvidéki Hírek*.

6. Az oktatás kérdése

Trianon után a horvát és magyar nyelvű oktatás egészen a nemzeti szocializmus időszakáig működött, majd azt követően sem tiltották. Napjainkban a Burgenlandi Iskolatörvény ga-

¹⁹ A legfontosabbak: Kultúregyesület Nagybaránd (KUGA), Burgenlandi Horvát Kultúregyesület, Horvát kulturális és Dokumentációs Intézet, Horvát Sajtóegyesület, Pannon Intézet, Tambura Csoportok stb.

rantálja a kétnyelvű oktatást, illetve ennek több variációját. A törvény egynyelvű osztályok indítását is engedélyezi, amely esetben heti hat órában kell az állam nyelvét tanulni. Erre az oktatási formára nincs példa Burgenlandban. A kétnyelvű oktatás több településen lehetséges, ez azonban mindössze azt jelenti, hogy a különböző nyelvi kompetenciájú gyerekek heti négy órában tanulják az anyanyelvüket idegen nyelvként. A jelentkezők kevés száma miatt a differenciált oktatásra nincs lehetőség. Fakultatív tantárgyként bármely iskolában taníthatják a magyart mint idegen nyelvet (heti 1-2 órában),²⁰ ha legalább öt jelentkező ezt kéri. Sajnos pontos adat nem áll rendelkezésünkre arról, hogy 2003-ban hány gyerek tanult magyarul vagy horvátul. Becslések szerint a magyarul tanulók száma kb. 6-700.

III.

1. Miért veszélyeztetett nyelv a magyar Burgenlandban?

Egy kisebbség vagy nyelv veszélyeztetettségének elsődleges mércéje a lélekszáma. A burgenlandi (osztrák állampolgárok) magyarok létszáma 4704, a horvátoké 16 245. Vannak ugyan gyermekek, akik legalább a saját körükben részben használják a nyelvet, de csökkenő mértékben, s nem valószínű, hogy felnőttként aktív magyar beszélők lesznek, mert nyelvi kompetenciájuk alacsony. Burgenlandban a 2001/2002-es tanévben 660 gyerek tanult magyarul. Ennek kb. 20%-a tanulja kétnyelvű iskolákban heti 4 órában a magyart, a többiek ennél alacsonyabb óraszámban. Bár csak részadatok állnak rendelkezésünkre, de ezekből is lehet következtetni a nyelvi kompetenciára. A felsőpulyai óvodában 2000-ben a 110 gyerek közül 75–80 járt magyarra órákra. Ők 90%-ban német ajkúak voltak; osztrák gyerekek vagy olyan magyar szülők gyermekei, akik már nem beszéltek magyarul. A magyar presztízse az államnyelvhez képest lényegesen alacsonyabb, a nagy többség számára a magyar nyelvűség nem jelent gazdasági, társadalmi előnyöket. A mindennapi megélhetéshez a németre van szükségük. Az utóbbi évtizedekben azért történtek pozitív változások, mert a vasfüggöny eltűnésével olyan gazdasági lehetőségek adódtak, amelyek arra indították a német ajkú osztrák és az anyanyelvről megfelelőkéző burgenlandi magyar polgárt is, hogy újra megszólaljanak magyarul.

Az Ausztriában jelenleg működő oktatási forma nem alkalmas a nyelvmentésre, a magyar idegen nyelvként tanuló gyerekek nyelvi kompetenciája nem is lehet magas, mert a heti 1–4 óraszám erre nem elégséges. A kisiskolásként kezdő magyar nyelvtanuló érettségien így alapszintű nyelvtudást tud produkálni. (A két állam között eddig semmilyen vonatkozó államközi szerződés nem jött létre, azaz a külső nyomás sincs meg, amely elősegítené a változást.)

Sem az oktatási törvény (azaz az osztrák nyelvpolitikának nem áll szándékában), sem a magyar kisebbség nem fogalmazta meg semmilyen előterjesztésben, hogy milyen célokat akar elérni a kisebbségi oktatással. Nincsenek megfelelő tankönyvek, a differenciált oktatásra pedig egyáltalán nem készültek tananyagok. Nincsenek tanári segédkönyvek, s a központi tanmenetek nem a valóságos nyelvtudást veszik figyelembe. Nincs összehangolt, összefogott tanári munka sem. Az sem mellékes, hogy a tanító tanároknak sincs magyar mint idegen nyelv/hungarológiai tanári képesítésük. Ehhez szükségük lenne az anyaország segítségére. Bár a törvény lehetővé tenné az egynyelvű oktatást is, erre, úgy látszik, nincs igény. A burgenlandi őshonos magyarság köréből alig-alig jelenik meg iro-

²⁰ Érdemes elgondolkodni a következő adaton: Egy észak-burgenlandi tanítónő heti 22 órában tanít magyart összesen 9 település között ingázva immáron tíz éve.

dalmi vagy egyéb magyar nyelvű kiadvány.²¹ A nyelv használati területe mára négy településre szűkült, és általában csak idős aktív beszélőkre szorítkozik.

Végül gondolkodjunk el azon, kellően dokumentáltuk-e a burgenlandi magyar nyelvet. A felsőőri születésű neves nyelvész, Imre Samu: *Felsőőri Tájszótár*ában (1973) leírta a jellegzetes vonásokat. Susan Gal 1974–1975-ben kutatott Felsőőrben, számos tartalmas munka született tollából, s azóta a magyar nyelvtudomány Burgenlanddal kapcsolatban egy mondatban rá hivatkozik. Bár vitatkozni azzal a megállapításával, miszerint a nyelvcsere lezárult Burgenlandban, sajnos nem tudok, de el kell ismerni, hogy azóta – igaz, hogy az utolsó pillanatban – pozitív változások is történtek a nyelvterületen. Közös akarattal a burgenlandi magyar nyelv is megmenthető lenne a kihalástól, hiszen a nyelvek csak addig élnek, amíg az emberek használják azokat.

Demográfiai adatok:

Burgenland népessége számokban

	Népesség összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1920	294 849	221 185	24 867	44 753	4 044
1923	286 179	226 995	15 254	42 011	1 919
1934	299 447	241 326	10 442	40 500	7 179
1951	276 139	239 687	5 251	30 599	599
1961	271 001	235 491	5 642	28 126	1 742
1971	272 119	241 254	5 673	24 526	666
1981	269 771	245 369	4 147	18 762	1 493
1991	263 092	237 516	6 763	19 109	1 494
2001	277 569	242 458	6 641*	16 283	

* Ebből 4407 ausztriai, ebből 3274 született Ausztriában. (1937 külföldi)

A 2001-es népszámlálási adatok (csak az osztrák állampolgárságúak!):

	Horvát	Roma	Szlovén	Szlovák	Cseh	Magyar
Ausztriában	19 374	4 348	17 953	3 343	11 035	25 884
Burgenlandban	16 245	263	70	108	189	4 704
Bécsben	2 456	1 806	2 396	4 741	7 769	15 435

²¹ Kivételek: 2001 februárjában zenei cd jelent meg „Wir singen ungarisch” címmel, amelyen az óvodás gyerekek magyar dalokat énekelnek Karal Viola és Kóger Katalin vezényletével.

2002: Ugyancsak az ő munkájuk eredménye egy háromnyelvű (német, magyar, horvát) énekeskönyv kisgyerekeknek.

Felhasznált irodalom

- Bartha Csilla, 1999: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bauböck Rainer, Baumgartner Gerhard, Perchinig Bernhard, Pintér Karin, 1988 ... *und raus bist du! Ethnische Minderheiten in der Politik*, Wien,
- Baumgartner, Gerhard 1995: *Österreich. Gesichte und Aktuelle Situation der Volksgruppen*. Hrsg. Von Ursula Hemetek für Initiative Minderheiten. Drava Verlag, Klagenfurt, Celovec,
- Baumgartner, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es népszámlálások tükrében* (kézirat)
- Baumgartner Gerhard, Müllner Eva, Münz Rainer 1989: *Identität und Lebenswelt, Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland*, Eisenstadt
- Borbély Anna szerk. 2000: *Nyelvek és kultúrák a Kárpát-medencében* Budapest Burgenländische Ungarn In: *Österreichische Volksgruppenzentrum Burgenländisches Jahrbuch* 2001, Eisenstadt.
- Dalby, Andrew 2002: *Language in Danger*. Allen Lane, The Penguin Press
- Dorian, Nancy C. 1980. Language shift in community and individual: The phenomenon of the laggard semi-speaker. *International Journal of the Sociology of Language* 25. 85–94.
- Edwards, John. 1985. *Language, society and identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Éger György–Szesztay Ádám (2002): Alsóór In: *Száz magyar falu* sorozat, Botlik József (szerk.)
- Fishman, Joshua A. 1991: *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Für Lajos 1988: A kisebbségi jogvédelem történetéből In: *Magyarok a Kárpát-medencében* 320–324. p. Budapest: Pallas
- A gradistyei horvátokról és nyelvükről I.: Tóth János: Szentpéterfa. Kisebbségkutatás Könyvek, Lucidus Kiadó Budapest, 2000. 190 p.
- Gudschinsky, Sarah C. 1974: Fragmentos de Ofaié: A descrição de uma língua extinta. *Série Lingüística* 3. 177–249.
- Henke Reinhold 1988: *Leben lassen ist nicht genug – Minderheiten in Österreich*, Kremayr & Scheriau
- Holzer Werner, Münz Rainer (Hg) 1993: *Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland*, Passen Verlag
- Kárpáti Eszter, Szücs Tibor szerk. 2002: A nyelv nevelő szerepe. *A XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye*, Pécs
- Kiss Jenő szerk. 2001: *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó
- Kovács Péter (1996): *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem* Budapest: Osiris Kiadó
- Krauss, Michael. 1992. The world's languages in crisis. *Language* 68 (1). 1–42.
- „*Magyarok a Világban – Kárpát-medence*” – Ceba kiadó, Budapest 2001 (A Burgenlandi részt: Csoknyai Péter, Galambos Iréneusz, Kelemen László szerkesztették)
- Martti Asari, Prof. Dr. Jochen Abr. Frowein und Dr. Marcelino Oreja (2000): *Zur Lage der ethnischen Minderheiten in der Republik Österreich*, NGO-Report Wien: Österreichischen Volksgruppenzentrums
- Molnár Margit (1994): *Általános jogi és alkotmányjogi ismeretek* JPTE, Pécs
- Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.) (2003): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Péntek János (1999): *A megmaradás esélyei*. Budapest: Anyanyelvi Konferencia.

- Pfeil, Beate Sybille 1999: Die Erhaltung von Minderheitensprachen in Europa und das aktuelle Europarat-Instrumentarium. = *Europa Ethnica*. Vierteljahresschrift für Nationalitäten-fragen 56. Jg. 2–18. p.
- Randy J. LaPolla: Handout on Endangered Languages In: www.personal.cityu.edu.hk/~trandyl/el
- Roland Widder Hrsg. 2000: *Geschichte der Österreichischen Bundesländer seit 1945 – Burgenland*, Böhlau Verlag, Köln–Weimar
- Somogyi László 2001: „Die Burgenländischen Magyaren” – saját kiadás, Felsőlövő
- Susan Gal 1991: *Kódváltás és öntudat az európai periférián*
- Susan Gal 2002: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény* Tinta Könyvkiadó, Budapest,
- Szeberényi Lajos 1988: Örvidéki magyarok In: *Őrségi füzetek*, Felsőőr
- Szépe György 2001: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra Pécs
- Szépfolusi István 2002: A magyar nyelv egész Ausztriában In: Maróti István – Székely András Bertalan (szerk.): *Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban* Anyanyelv-ápolók Szövetsége
- Szépfolusi István 1991: Magyarul beszélők az egész Ausztriában. In: Kontra Miklós (szerk.) *Tanulmányok a határon túli kétnyelvűségről*. Budapest: Magyarágkutató Intézet
- Tasaku Tsunoda 2002: *Bibliography on Language Endangerment*
- Thomas Burgenthal 2001: *Nemzetközi emberi jogok*. Budapest: Helikon
- UNESCO Red Book of Endangered Languages
- Veither Theodor 1970: *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*, Wien
- Veither Theodor 1979: *Das österreichische Volksgruppenrecht seit dem Volksgruppenengesetz* 1976, Wien
- www.aeiou.at
- www.zigh.at/bk/rechte/htm
- www.umiz.at
- www.volksgruppen.orf.at/orf
- Volksgruppenreport 1996, 1997, 1998, 1999 – Österreichisches Volksgruppenzentrum